

Jane Addams – yhteisöllisen sosiaalityön pioneeri

Piia Puurunen

Sosiaalityö institutionalistui 1880-luvun ja ensimmäisen maailmansodan välisenä aikana (Sipilä 1989, 24). Samaan aikaan amerikkalaisessa yhteiskunnassa oli meneillään teollistumisen ja kaupungistumisen aikakausi (ks. esim. Levine 1964, 7; Addams 1915, 124). Suuret yhteiskunnalliset muutokset vaativat kehitystä myös sosiaalityössä ja käytännöstä teoriaan -toimintamallia korostanut suuntaus pystyi parhaiten vastaamaan yhteiskunnalliseen muutospaineeseen. Suuntauksen sisällä vaikutti kaksi eri näkökulmaa, joista toinen pyrki selittämään sosiaaliset ongelmat yhteisöstä lähteviksi ja toinen yksilölähtöisiksi. Yhdysvalloissa sosiaalityö kehittyi näiden kahden eri näkökulman välisessä konfliktissa. (Soydan 1999, 31–32.) Suuntausten johtohahmot olivat Mary Richmond (1861–1928) ja Jane Addams (1860–1935). Richmond edusti sosiaalityön yksilö- ja perhekeskeistä näkökulmaa, ja Addams toimi amerikkalaisen settlementiliikkeen johdossa. (Sipilä 1989, 22–24, 29.) Artikkelissani keskityn kuvaamaan niitä ominaispiirteitä, joita Addamsin ajattelu ja toiminta toivat sosiaalityöhön. Artikkelini perustuu pro gradu -tutkielmaani: *Learn life from life itself* – Jane Addamsin näkemys sosiaalityöstä.

Vaikutteita ja vaikuttajia

Jane Addams oli yhdysvaltalainen sosiologi ja sosiaalityöntekijä, joka työskenteli ja vaikutti 1800- ja 1900-lukujen taitteessa Chicagossa. Addamsin näkyvimvät saavutukset ovat hänen perustamansa Hull House -setlementti sekä Nobelin rauhanpalkinto, joka myönnettiin hänelle vuonna 1931. (ks. esim. Lasch 1965; Addams 1998.) Addamsin ajattelu rakentui demokratian, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja tietoisuuden käsitteille. Demokratian hän näki tasa-arvoisuuden demokratiina. Addams puolusti naisten, lasten ja työväestön oikeuksia ja vastusti yhteiskunnassa vallitsevia kulttuuri- ja luokkaeroja sekä elitismää ja hierarkkisuutta. Addams pyrki toiminnallaan edistämään sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista, mikä tarkoitti sitä, että jokaiselle ihmiselle tulisi taata yhtäläiset oikeudet oman elämänsä kehittämiseen. Tietoisuus-käsite puolestaan ilmenee addamsilaisen sosiaalityön toiminnan lähtökohdissa. (ks. esim. Addams 1964; 1998.)

Addamsin ajattelun ja toiminnan ideologiset juuret ovat chicagolaisessa sosiologiassa ja pragmatismissa. Hän sai vaikutteita myös marxistis-socialistisesta aatevirtauksesta, brittiläisiltä sosiaalityöntekijöiltä, erityisesti Charles Boothilta ja Webbin pariskunnalta sekä venäläisiltä ajattelijoilta, kuten Leo Tolstoilta. (Deegan 1988, 256–267.) Addams oli osa Chicagon pragmatismista koulukuntaa ja Deegan (1988, 5–6) on sitä mieltä, että chicagolainen pragmatismi syntyi nimenomaan John Deweyn, George Herbert Meadin ja Addamsin välisen yhteistyön tuloksena. Dewey johti Chicagossa filosofian, psykologian ja kasvatustieteen laitoksia (Miettinen 1996, 5) ja vaikutti merkittävästi muun muassa Addamsin kasvatustieteen näkökulmiin. Addams omaksui Deweyltä pragmaattiset ideat sekä Deweyn käyttämän sanaston ja kielen. (Farrell 1967, 68–69; ks. myös Deegan 1988, 266.)

Addamsin institutionaaliset ja ammatilliset siteet ovat lähtöisin Chicagon sosiologiasta (Deegan 1988, 3; ks. myös Eräsaari 1991, 165) ja hän oli yksi Yhdysvaltojen merkittävimmistä naissosiologeista tieteenalan alkuaikoina (Deegan 1988, 8). Sosiologian laitos perustettiin Chicagon yliopistoon vuonna 1892 ja sen tarkoituksena oli kehittää ob-

jektiivista, tarkkaa ja empiiristä tutkimusta (Oakley 2000, 184). Miittinen (1996, 23) määrittelee Chicagon koulukunnan Bulmerin (1984) mukaan Chicagon empiiriseksi sosiologiaksi, jonka keskeisinä tutkimusalueina olivat muun muassa siirtolaiset, kriminologia, kaupunkisosiologia ja kaupunkien sosiaaliset ongelmat.

Addamsia ja Chicagon koulukunnan teoreetikoita yhdisti usko yhteiskunnan uudistamiseen demokraattisen päätöksenteon kautta (Deegan 1988, 256). Hull Housessa vieraili ulkopuolisia luennoitsijoita ja siitä kehittyi ” – varhainen yliopiston ulkopuolinen keskus, ensin yhteydessä itsenäiseen yhdistykseen, myöhemmin Chicagon yliopistoon ” (Addams 1998, 276). Addams toimi yhteistyössä useamman Chicagon miessosiologin kanssa (ks. Deegan 1988) ja settlementiliikkeen työssä painotettiin sosiaalitieteellisten metodien käyttöä (Soydan 1999, 119). Hull Housessa tehtiin myös empiiristä tutkimustyötä, jolla oli suuri vaikutus chicagolaiseen sosiologiaan. Naapurustossa kartoitettiin muun muassa eri kansalaisuuksien elinolosuhteita, etnisiä ristiriitoja ja tutkittiin yhteiskuntaluokkien välistä kuilua. (Oakley 2000, 194; ks. myös Sidel 1998, xxi.)

Addamsin ihmiskäsitys

Addamsin (ks. esim. 1998) näkemyksille on luonteenomaista liittyä Amisen ja osallistumisen korostaminen. Hänen ihmiskäsityksessään näkyy Deweyn ja Meadin ajattelun vaikutus. Dewey ja Mead olivat yhtä mieltä siitä, että ihminen on olemukseltaan yhteiskunnallinen (Miittinen 1996, 17) ja Addams oli sitä mieltä, että ihminen kasvoi ihmiseksi vain vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa (Deegan 1988, 250). Ajatus ihmisestä yhteiskunnallisena ja yhdessä toimivana olentona voidaan nähdä addamsilaisen sosiaalityön yhtenä tavoitteena.

Addamsille ihminen on toimintaansa tietoisesti refleктоiva, luonnostaan hyvä ja edistyskellinen (ks. esim. Addams 1922; Farrell 1967; Levine 1971; Addams 1972). Addams (ks. 1915; 1922; 1964) uskoi, että ihmiskunta kehittyy moraaliltaan sukupolvesta toiseen, ja että tie-

toinen, reflektiivinen toiminta on kehityksen edellytys ja avain. Tämä näkyy Addamsin tavassa pitää oikeudenmukaisuutta vain ihmiselle ominaisena luonteenpiirteenä (ks. Addams 1930, 329).

Addams (1915, 11–12) uskoi, että moraalit rakentui jo varhaisissa ihmisyhteisöissä ihmisten väliseen solidaarisuuteen ja pyrkimykseen suojella elämää. Jokaisen sukupolven tuli kuitenkin löytää keinoja, joiden avulla näitä ihanteita ja oikeudenmukaisuutta laajennettaisiin uusille elämänaluille (Addams 1930, 342). Levinen (1971, 144) mielestä Addamsin tavoitteena oli rakentaa yhteiskuntaa, jonka perustana oli sosiaalinen etiikka ja jota voitiin kutsua yhteisöksi. Addamsille (1964, 1) etiikka oli yhtä kuin oikeudenmukaisuus: ”*etiikka on vain toinen sana oikeudenmukaisuudelle*”, ja sosiaalinen etiikka oli yksilön laajentunutta vastuuta koko yhteiskunnasta (Levine 1971, 91). Addams (1960, 14; ks. myös 1964) oli sitä mieltä, että ”*ilman kaikkia ihmisiä koskevaa edistystä ja parannuksia, ei kukaan ihminen voi toivoa kestävää parannusta omiin moraalisiin tai materiaalsiin -- olosuhteisiin*”. Addamsin yhteisöllisyys on siis eräänlaista solidaarisuutta ja settlementin toiminnan tulikin Addamsin (1998, 87) mukaan pohjautua filosofiaan, jonka perustana on ihmisten välinen solidaarisuus.

Addamsin naiskäsitykseen kuuluu ajatus naisten erityisestä hoitamisvaistosta, jonka vuoksi Addams piti naisia ihanteellisina huolehtimaan koko yhteisön, ei vain perheensä, hyvinvoinnista. Demokratian ihanne ja yhteiskunta vaativat naisten osallistumista laajempaan yhteiskunnalliseen elämään. (Davis 1973; Addams 1964.) Addams taisteli naisten äänioikeuden puolesta (ks. esim. Addams 1915; 1964) ja ajatteli, että naisten rooli politiikassa olisi inhimillisyyden korostaminen (Addams 1922, 81). Hän kannusti naisia opiskelemaan ja edistämään koulutuksensa kautta saadun tiedon avulla yhteiskunnallista muutosta (Davis 1973, 22). Tämä liittyy Addamsin ajatukseen siitä, että yhteiskunnallisten uudistusten tuli perustua tieteelliseen tietoon (Soydan 1999, 116). Levinen (1971, 181) mielestä Addams melkein väitti, että naisilla oli velvollisuus työskennellä settlementissa.

Naisten lisäksi lapset ja nuoret saavat Addamsin ihmiskäsityksessä erityistä huomiota osakseen. Addamsille lapset olivat ”*ihmisiä luonnon*

tilassa”, joita yhteisö ei ollut vielä muovannut ja turmellut. Hän myös uskoi, että lapsilla oli luontainen taipumus oikeudenmukaisuuteen. (ks. Levine 1971; Addams 1964.) Kasvatusta Addams piti jatkuvana, kokeemuksellisena prosessina. Hän kritisoi amerikkalaista koulutusjärjestelmää siitä, että se oli vieraannuttanut itsensä elävästä elämästä. Hull Housen toimintaympäristössä Addams puhuu itsestään oppilaana ja naapureistaan opettajana. ”*Oppia elämää elämältä itseltään*” on osa Addamsin kasvatuskäytännön, jossa tiivistyy hänen kasvatustietonsa. (Lasch 1965, 175–176.)

Addamsin ihmiskäsityksessä korostuvat usko ihmisen luontaiseen hyvyyteen, ympäristötekijöiden merkitys ihmisen kasvussa (Davis 1973, 102) sekä yhteisöllisyyden korostaminen. Hänen pyrkimyksensä oli taata jokaiselle ihmiselle oikeus kehittää itseään ja omia kykyjään mahdollisimman hyvin. Tämä edellytti epäreilujen rajoitusten poistamista yhteiskunnasta, toisin sanoen taloudellisten ja sosiaalisten olosuhteiden parantamista. (Addams 1930, 198–199.) Addams (ks. esim. 1930; 1964; 1998) haastoi sosiaalityöntekijät mukaan yhteiskunnalliseen uudistustyöhön.

Hull Housen asukkaat ja naapurit

Kasvavana suurkaupunkina Chicago tarjosi Addamsille haasteellisen työympäristön ja havainnointikentän yhteiskunnassa meneillään olevalle muutokselle. Chicagon väestö koostui useista eri kansalaisuuksista ja Hull Housen perustamisen aikoihin lähes 80 % Chicagon asukkaista oli siirtolaisia ja heidän lapsiaan. (ks. Sidel 1998; Addams 1930.) Hull House sijaitsi Chicagon slummialueella, jossa asui pääosin Euroopasta tulleita siirtolaisia (Soydan 1999, 110). Vähitellen Hull Housesta kehittyi Addamsin ja hänen työtoveriensa toiminnan myötä sosiaalityökeskuksen varhainen malli, jossa käytäntö ja teoria olivat tiukasti sidoksissa toisiinsa (ks. Deegan 1988).

Alusta alkaen Hull Housen toiminnalla oli kaksi tarkoitusta. Ensimmäkin Addams ja Ellen Gates Starr, toinen Hull Housen perustajista,

halusivat tarjota vaikuttamiskanavan nuorille ihmisille. Toisekseen he halusivat auttaa köyhiä ihmisiä. (Davis 1973, 57; ks. myös Addams 1922; 1998.) Samoin jo toiminnan alkuvaiheessa työn kohteeksi nähtiin siirtolaisten olosuhteiden parantaminen (Davis 1973, 72). Hull House oli yhteisö, johon ihmiset saattoivat liittyä ja liittymisen kautta heille avautui mahdollisuus tulla osallisiksi omaan elämäänsä. Addamsin ajattelussa osallisuus voidaankin nähdä kahtena ulottuvuutena, settlementin olemassa olon subjektiivisen ja objektiivisen tarpeen kautta. Nuoret, koulutetut ihmiset (kuten Addams itse) tarvitsivat paikan, joka mahdollisti teorian soveltamisen käytäntöön ja naapurusto tarvitsi ihmisiä, jotka auttoivat heitä auttamaan itseään.

Addamsin (1915, 79) mielestä yhteiskunnassa oli humanitaarisuudessa saavutettu taso, jolla kenenkään ei annettu ”kuolla nälkään tai jäätyä kuoliaaksi”, mutta henkisen elämän tasolla olemassaolon taistelu ei ollut ohi. Addams piti luultavasti välttämättömänä tai väistämättömänä tietoisuuden heräämistä ihmisen moraalisesta kehityksen kannalta (ks. Addams 1964; 1998). Addams (1998) muun muassa kuvaa, kuinka hän itse koki elämässään henkilökohtaisen tietoisuuden heräämisen, joka johti toimintaan yhteiskunnan muuttamiseksi.

Tietoisuudessa ja eettisyydessä Addams (1964, 273–274) korostaa käsitteiden konkreettisuutta: ”*Me unohdamme jatkuvasti, että moraalinen alue on toiminnan aluetta - - että tilanne ei todellisuudessa tule moraaliseksi ennen kuin kohtaamme kysymyksen mitä on tehtävä konkreettisesti tapauksessa - -*”. Addams tuo myös esiin velvollisuuden toimia ”*teoriamme mukaisesti*” ja teoriolla on merkitystä vain, jos sitä voidaan hyödyntää käytännössä. Tietoisuus on siten käsitettävä jatkuvaksi olotilaksi, ei vain työn lähtökohdaksi. Sosiaalityöntekijän moraalinen ja toiminnan välisen suhteen on oltava tasapainossa, ettei hän unohda moraalisen alueen olevan toiminnan aluetta.

Addamsia voidaan pitää reflektiivisen ammatillisuuden uranuurtajana (ks. Karvinen 1992). Addams (1964, 176–177) itse puhuu oman toiminnan jatkuvasta arvioinnista osana työn eettisyyttä: ”*Ihminen, joka ottaa ihmisyiden parantamisen tehtäväkseen ja tavoitteekseen tulee ottaa myös jokapäiväiset ihmisyiden kokemukset prosessiaan jatkuvasti*”.

ti korjaavaksi.” Addams (1930) ajatteli myös, ettei yhteiskunnalliset ongelmat tiedostava yhteisö brutalisoituisi tai muuttuisi välinpitämättömäksi. Addamsin tietoinen ihminen ja tietoinen yhteisö -käsitteet ovat tyypillisiä myös Meadille ja Deweylle. Dewey muun muassa ajatteli, että jokaisen ihmisen tulisi hallita reflektiivinen ajattelu yhteiskunnan kehittämiseksi. (ks. Miettinen 1996; Karvinen 1992.)

Pragmatismien ja sosiologian vaikutus näkyvät Addamsin pyrki- myksissä ymmärtää niitä olosuhteita, joissa köyhät joutuivat elämään. Tämä poikkosi armeliaisuuteen perustuvasta vauraiden naisten auttamis- työstä (ks. Sidel 1998). Addams halusi uudistaa yhteiskuntaa köyhien kanssa, ei heidän puolestaan (Levine 1971, 139). Addams kritisoi organisoitua hyväntekeväisyystyötä epähumaniksi, moralisoivaksi ja näennäistieteelliseksi (Sipilä 1989, 43–45). Addams (1930, 24) ajatteli, että settlementin leimautuminen hyväntekeväisyystyöhön olisi vaikuttanut työntekijöiden ja naapureiden välisiin suhteisiin. Monille settlementin naapuruston ihmisille sana hyväntekeväisyys oli jo itsessään vastenmielinen.

Addams ilmensi ammatti-identiteettiään käyttämiensä käsitteiden kautta (Addams 1998; ks. myös Soydan 1999; Levine 1971). Addams kutsui Hull Housen työntekijöitä asukkaiksi (*residents*). Käsite kuvaa työntekijöitä sekä osana settlementin ympäristöä että Hull Housessa asuvina ihmisinä. Avuntarvitsijat olivat Addamsille naapureita (*neighbors*) ja Hull Housen ympäristöstä hän käytti termiä naapurusto (*neighborhood*). Addams vaati myös muita Hull Housen työntekijöitä käyttämään näitä käsitteitä (Levine 1971, 43). Deeganin (1988) mukaan Addams ei koskaan kutsunut itseään sosiaalityöntekijäksi, vaan puhuu itsestään ”*Hull Housen Jane Addamsina*”.

Addamsin käsitteet ilmentävät solidaarisuuden, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvoisuuden ihannetta ja ovat tyypillisiä settlementiliikkeen sosiaalityölle, jossa asiakkaat nähtiin mieluummin ihmisinä kuin tapauksina (Sipilä 1989, 43–44). Addamsille oli tärkeää, että ”*kaikilla (avuntarvitsijoilla) oli nimi, kasvot ja henkilökohtainen historia*” (Levine 1971, 127). Hän ei pohtinut kannattiko jotakuta ihmistä auttaa vai ei, vaan ajatteli, että apua tarvitseva lähimmäinen oli

oikeutettu saamaan apua (Levine 1971, 45, 47). Addamsin (1913, 178) Tolstoilta lainaamassaan määritelmässä tulee ilmi lähimmäisen rakkaus toimimisen lähtökohtana: *”Me ajattelemme jatkuvasti, että on olemassa sellaisia olosuhteita, joissa ihmistä voi kohdella ilman rakkautta, mutta sellaisia olosuhteita ei ole olemassa.”*

Addamsin (1960, 89) mielestä sosiaalityöntekijöiden tehtävänä oli taistella inhimillisyyden puolesta ja puolustaa heikkoja. Hän oli myös huolissaan siitä, etteivät sosiaalityöntekijät osallistuneet yhteiskunnan uudistamiseen. Addams näki, että sosiaalityöntekijöillä oli työnsä kautta hallussaan erityistä inhimillistä kokemusta *”tietämättömydestä, köyhyydestä, sairauksista ja rikollisuudesta”* ja heidän velvollisuutena oli tuoda tämä kokemus yleiseen tietoon. (Farrell 1967, 208.) Keskeistä Addamsin ajattelussa onkin sosiaalisen muutoksen puolesta toimiminen ja tiedon tuottaminen vallitsevista olosuhteista. Näiden kahden eri elementin voidaan katsoa olevan keinoja demokraattisemman ja oikeudenmukaisemman yhteiskunnan puolesta taistelemiseen. (ks. Soydan 1999, 127.)

Unohdettu uranuurtaja

Addamsin toiminta sosiaalityön kehittämisessä jäi lopulta vähäiselle huomiolle. Tähän vaikuttivat muun muassa se, että settlementissä tehtävän työn lähtökohtana olivat kriittisen pragmatismen periaatteet, jotka eivät muutoin saavuttaneet suurta merkitystä Yhdysvaltalaisen sosiaalityön valtavirrassa. Sosiaalityö kehittyi kohti hallinnollista, byrokraattista linjaa ja sosiaalityöntekijöistä tuli lakien toimeenpanijoita, eikä muutoksen edistäjiä. Addamsilaista sosiaalityötä olivat luonnehtineet päinvastaiset periaatteet. (Deegan 1988, 315–317). Osaksi unohdukseen vaikuttivat myös sosiaalityön ammatillistumiskehitys sekä työmenetelmien ja koulutuksen erikoistuminen. Sosiaalityö eriytyi vähitellen amatöörien tekemästä settlementityöstä ja kiinnostus erilaisia työmenetelmiä kohtaan kasvoi. Samaan aikaan sosiaalityöntekijöiden

kiinnostus laajempaan, yhteiskunnallista uudistustyöhön väheni. (Levine 1971, 141.)

Suomessa Addamsin vaikutus sosiaalityöhön on ollut vähäistä. Nyqvistin (1998, 31; ks. myös Eräsaari 1991, 208) mukaan addamsilainen, yhteisölähtöinen työmenetelmä on jäänyt sosiaalityössä perifeeriseen asemaan. Pohjoismaissa sosiaalityön ammatillistumiskehitys johti työn byrokratisoitumiseen, ja Suomessa hallinnollisesta sosiaalityön perinteestä on sittemmin siirrytty kohti psykososiaalista sosiaalityötä.

Addamsilaisen sosiaalityön perintö näkyy yhteisötyössä. Moderni yhteisötyö syntyi 1960-luvun lopulla, jolloin kritiikki sosiaalisia epäkohtia kohtaan kasvoi länsimaisissa hyvinvointivaltioissa. Yhteisötyö voidaan nähdä sekä sosiaalityön työmenetelmänä että näkökulmana yhteiskunnan muuttamiseksi. (Soydan 1999, 128–129.) Addamsin ajattelua lähelle tulee myös amerikkalainen *empowerment & advocacy* -sosiaalityö. Tämä lähestymistapa auttaa asiakasta löytämään voimavaroja toimintaan ja elämänhallintaan sosiaalista ympäristöä muuttamalla. Näkökulma on sortoa vastustava ja osallisuutta korostava sekä painottaa asiakkaiden omien voimavarojen käyttöönottoa. (Payne 1997, 266, 273; Nyqvist 1998, 31.) Nyqvist (1998, 34) löytää addamsilaisesta traditiosta myös yhtymäkohtia sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan välille.

Lähteet

- Addams, J.* 1913. *A New Conscience and an Ancient Evil*. New York: The MacMillan Company. (Alkuperäisteos 1912.)
- Addams, J.* 1915. *Newer Ideals of Peace*. New York: The MacMillan Company. (Alkuperäisteos 1907.)
- Addams, J.* 1922. *Peace and Bread in Time of War*. New York: The MacMillan Company.
- Addams, J.* 1930. *The Second Twenty Years at Hull House*. New York: The MacMillan Company.
- Addams, J.* 1960. *Jane Addams a Centennial Reader*. New York: MacMillan.

- Addams, J.* 1964. *Democracy and Social Ethics*. Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge. (Alkuperäisteos 1902.)
- Addams, J.* 1972. *The Spirit of Youth and the City Streets*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press. (Alkuperäisteos 1909.)
- Addams, J.* 1998. *Twenty Years at Hull House*. New York: Penguin Books. (Alkuperäisteos 1910.)
- Davis, A. F.* 1973. *American Heroine, the Life and Legend of Jane Addams*. New York: Oxford University Press.
- Deegan, M. J.* 1988. *Jane Addams and the Men of the Chicago School, 1892–1918*. New Brunswick, New Jersey: Transaction, Inc.
- Eräsaari, L.* 1991. *Yksilöllistävää sosiaalityö*. Historian tarkastelua. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia. Jyväskylä.
- Farrell, J. C.* 1967. *Beloved Lady: A History of Jane Addams' Ideas on Reform and Peace*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Karvinen, S.* 1992. *Mary Richmond, G. H. Mead ja sosiaalityön teoria*. *Janus* 1992, 60–74.
- Lasch, C.* (ed.) 1965. *The Social Thought of Jane Addams*. New York: The Bobbs-Merrill Company, Inc.
- Levine, D.* 1964. *Varieties of Reform Thought*. Wisconsin: Wozzalla Publishing Company.
- Levine, D.* 1971. *Jane Addams and the Liberal Tradition*. Madison: State Historical Society of Wisconsin.
- Miettinen, R.* 1996. *Chicagon pragmatismien toimintakäsitys ja Chicagon sosiologia 1910–1930-luvuilla*. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Toiminnan teorian ja kehittävä työntutkimuksen yksikkö. Työpapereita numero 2/1996.
- Nyqvist, L.* 1998. *Sosiaalipedagogiikka ja sosiaalityö*. Teoksessa *Ranne-Lundmark, Kaarina & Uusitalo, Sami* (toim.) 1998. *Suomalaista sosiaalipedagogiikkaa kehittämässä*. Raportti valtakunnallisilta sosiaalipedagogisilta päiviltä Porissa 14.–15.11.1997. Suomen sosiaalipedagoginen seura ry, 30–36.
- Oakley, A.* 2000. *Experiments in Knowing. Gender and Method in the Social Sciences*. New York: The New Press.
- Payne, M.* 1997. *Modern Social Work Theory*. Second Edition. London: Macmillan. (First edition 1991).

Sidel, R. 1998. Introduction. Teoksessa *Twenty Years at Hull House*. New York: Penguin Books. (New York: MacMillan, 1910)

Sipilä, J. 1989. *Sosiaalityön jäljillä*. Helsinki: Painokaari Oy.

Soydan, H. 1999. *The History of Ideas in Social Work*. Birmingham: Venture Press.